

Frank Oszkár

## A Schubert-dalok zenei kifejezőeszközeinek áttekintése

Előadásom alapja az 1982-ben megírt és 1994-ben, az Akkord Zenei Kiadó gondozásában megjelent könyvem, amelyből néhány példányt magammal hoztam, megtekintés céljából.

A könyv megírására az a felismerés inspirált, hogy a romantikus zene nyelvezetével addig a zenetudomány nem foglalkozott olyan behatóan, mint például a barokk-klasszikus harmónia- és formavilággal, vagy a XX. századi zene egyes jelenségeivel (arany metszés, tengelyrendszer, dodekafónia).

A tervezett sorozat főcíme: *A romantikus zene műhelytitkai*. Eddig két kötet készült el. Az első Schubert dalaival, a második Chopin zongoraműveivel foglalkozik.

Schubert a klasszikus és romantikus zene határán élt és alkotott. A bécsi klasszicizmushoz elsősorban hangszeres művei kapcsolhatók. A német dal, a *Lied* azonban egyértelműen szubjektív, a költő egyéni érzelmeit visszaadó és elmélyítő romantikus műfaj, amelynek első, maradandó értékű remekműveit Schubert alkotta meg.

A könyv fejezetei a dalok énekszólamával, vers és dallam kapcsolatával, a zongoraszólam szerepével, hangzásvilágával, a harmóniákkal, hangnemekkel, formátípusokkal foglalkoznak. Ebből szeretnék a következőkben némi ízelítőt nyújtani.

### *Dallamtípusok*

A könyvben szereplők közül hármat említék meg: népies, vándorló és „jódlizó” dalokat.

Az osztrák népzene derűs, egyszerű hangján szól például az *Einsamkeit* (Egyedüllét) következő témája: (kottapélda).

Hasonló szellemű például Haydn *Évszakok* című oratóriumában Simon gazda áriája: (kottapélda).

Még sok példát lehetne említeni és összehasonlítani (Heidenröslein – Várásfuvola, stb.).

A *vándorlás* Schubert egyik meghatározó „életformája”, számos dalban fedezhető fel vándorló melodika, amelyre általában az egyenletes mozgású indítás jellemző. Sok dalnak címében is szerepel a vándor, vándorlás szó.

Két dalciklusának kezdő dallama is ide sorolható, kétféle, egymással elentétes jelentéstartalommal.

A Szép molnárlány első dala, *Das Wandern (A vándorlás)* vidám, bizakodó, emelkedő hangközlépésekből álló dallam: (kottapélda).\*

A Téli utazás első dala, *Gute Nacht (Jó éjt)* is egyenletes mozgással indítja útjára a vándort, de ez a dallam szomorú, borongós, ereszkedő hangközlépésekből álló: (kottapélda).

Sok hangszeres téma is besorolható ebbe a típusba. Például Beethoven op. 59. F-dúr (Razumovszkij) kvartettjének kezdő témája: (kottapélda).

Schubert c-moll impromptu-jének témája: (kottapélda).

Az osztrák alpesek világát idézi fel a *Heimweh (Honvágy)* következő törtak-kordos, „jódlizó” dallama: (kottapélda).

A dalok ritmikáját vizsgálva, legfeltűnőbb jelenség a daktilus (tá – ti ti) sűrű, több értelmű használata. Gyászos hangulatot fejez ki például Beethoven VII. szimfóniájának II. tételében a kezdő téma: (kottapélda).

Hasonló ritmusú a *Der Tod und das Mädchen (A halál és a lányka)* című dalban a halál félelmetes nyugalalmát kifejező motívum: (kottapélda).

(Petőfi csodálatos verse: *Szeptember végén* is daktilus-lejtésű.)

Ugyanez a ritmika dúrban, élénkebb tempóban, vidám, népi karakterű. Ilyen a több műben is megtalálható „Rosamunda-motívum.” Például az á-moll vonósnégyesben: (kottapélda) és a B-dúr impromptu-ben: (kottapélda).

A vers és dallam kapcsolataát vizsgálva, több alkalommal felfedezhető a szöveg szabad kezelése, az érzelmi kifejezés elmélyítése céljából. Például a Goethe versére komponált *Gretchen am Spinnrade (Margit a rokkánál)* nyugtalan, vágyakozó szövege jambikus lejtésű. Pontos, merev zenei visszaadása a következő ritmikát eredményezné: (kottapélda).

Schubert a fontos szótagok (Ruh = nyugalom, Herz = szív, stb.) megnyújtásával és szünetekkel teszi még élőbbé, kifejezőbbé az érzelmi mondanivalót. Ebben a remekműben fontos a zongoraszólam szerepe is. Az ostinato-kíséret nem csak illusztrálja a rokka pergését, a pedál mozgását, hanem a mély basszus szívdobogást, a pergő felső szólam izgalmat, nyugtalanságot is kifejez: (kottapélda).

A kezdő sor („Nyugalmam oda, nehéz a szívem...” a dal végén is megjelenik, lezáratlanul hagyva az énekszólámot).

A harmóniákat röviden említve, sok példát találunk a klasszikus zenében meghonosodott akkordok újszerű kezelésére.

A nápolyi akkord megjelenésének egyik érdekes példája a Heine versére írt *Der Atlas* záró motívuma. A többször visszatérő felkiáltás (A fájdalomak egész világát kell viselnem) utoljára a legfájdalmasabb, itt a *Schmerzen = fájdalomak* szónál csúcshangként és mély basszusként egyaránt hallható a „nápolyi hang” (g-mollban Asz): (kottapélda).

A *Heimweh (Honyág)* című dal „...unwiderstehlicher Sehnsucht” = „ellen-állhatatlan vágyakozás” szövegének ismétlésekor moll-hangzású nápolyi akkord (á-mollban b-moll) hangzik fel, **ff** dinamikával: (kottapélda).

A *hangnemi összefüggések*, modulációk terén is felfedezhető a Schubert-dalok hihetetlen sokszínűsége és kifejező ereje. Megemlíthető például a *Der Wegweiser (Az útjelző)*, amelyben – többek között – a bartóki tengelyrendszer felé mutató hangnemi felépítés is megfigyelhető.

\* Megjegyzés: A (kottapélda) jelzésű részeknél az előadást kottapéldákkal követték a résztvevők.